

HEART OF DARKNESS: YENİ TARİHSELÇİ BİR OKUMA¹²

Mevlüde Zengin

Öz

Bu çalışmanın amacı, Joseph Conrad'ın *Heart of Darkness* adlı romanının, bir yazınsal metnin tarih ve kültür bağlamında okunmasını öneren Yeni Tarihselci bir yaklaşımla okumaktır. Çalışmada Conrad'ın metnini kültürel bağlam içine koymak amacıyla, İngiltere'nin sömürgeci yayılımı dönemi ve Conrad'ın bu romanı yazdığı dönemde yazılmış olan yazınsal olmayan metinler seçilmiştir. İngiliz sömürgecilik söylemini oluşturan bu metinlerin tümü, Avrupalı ile Afrikalının karşılaşmasını içermektedir. Bu paralel okumanın amacı, Conrad'ın metninin İngiliz sömürgecilik söylemi içindeki yerini belirlemek ve yazarın, Avrupalının Afrika'daki kolonyal edimlerini romanda nasıl yansıttığını göstermektir. Çalışma sonunda Conrad'ın "sömürgecilik" ve "emperyalizm" olgularını metnine koymuş olmasına karşın bu olguları yıkıma uğrattığı sonucuna varılmıştır. Conrad "beyaz adam"ın sömürgeci edimlerini şiddet, vahşet, hırsızlık, açgözlülük ve barbarlık şeklinde yansıtarak, dönemin kültürel söylemlerinde yaygın olan ideolojilere sert bir yanıt oluşturmuştur.

Anahtar Sözcükler

Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, Yeni Tarihselcilik, Sömürgecilik
Reading *Heart of Darkness* in A New Historicist Perspective

Abstract

The aim of this essay is to read Joseph Conrad's *Heart of Darkness* from the viewpoint of New Historicism, which proposes the interpretation of a literary text through its historical and cultural contexts. In this study, to put Conrad's text in its cultural context, some non-literary texts written in the period, which saw the colonial expansion of England, and during which, Conrad wrote the novel, have been chosen. Constituting the English colonial discourse, these texts all deal with the encounter between the European and the African. The aim of this parallel reading is to determine the place of Conrad's text in the English colonial discourse and to show how Conrad reflected, in his novel, the colonial deeds of the European in Africa. At the end of the study, it has been concluded that though employing the themes related with "colonialism" and "imperialism", Conrad subverted them, in his text and that Conrad put them in his text only to subvert and demythologize them. Reflecting the colonial deeds of the white man as nothing more than violence, savagery, theft, greed and barbarism, Conrad made a powerful response against the pervasive ideologies reflected in the cultural discourses of the age.

Key Words

Joseph Conrad, *Heart of Darkness*, New Historicism, Colonialism

Joseph Conrad'ın *Heart of Darkness* (1898-1900) adlı romanının, İngiltere'de emperyalizm (imperialism) ve sömürgecilik (colonialism) olgularının yayılması döneminde yazılmış ve dolayısıyla bu olgularla beslenen bir kültür içinde üretilmiş olması, romanın, bir yazınsal metni içinde şekillendiği kültürün bir ürünü olarak gören Yeni Tarihselcilik bağlamında okunmasına olanak vermektedir. Bu çalışmada, Conrad'ın bu metni Yeni Tarihselcilik kuramında öne çıkan dört önemli kavram olan metinsellik

¹ Bu makale, yazarın *A Study on Joseph Conrad's Heart of Darkness, Lord Jim and Nostromo in a New Historicist Perspective* adlı doktora tezinin bir bölümünün değiştirilmiş bir biçimidir.

² Orijinal metinlerin çevirilerinin tümü bu makalenin yazarına aittir.

(textuality), tarihsellik (historicity), metinlerarası etkileşim (intertextuality) ve bağlamlama (contextuality) doğrultusunda okunmaya çalışılacaktır. Louis Montrose'nun Yeni Tarihselciliğe getirdiği tarihin metinselliği (textuality of history) ve metnin tarihselliği (historicity of text) kavramları bu çalışmada, İngiltere'de emperyalizm ve sömürgeciliğin yayıldığı tarihsel dönemin bir metin olarak ele alınmasını ve Conrad'ın metninin ise içinde yazıldığı tarih ve kültür bağlamı içine konarak tarihselleştirilmesini sağlamaktadır. Yeni Tarihselciliğin 'tarih' ve 'yazınsal metin' kavramlarına olan yaklaşımları bu çalışmada hareket noktası olacaktır. Yeni Tarihselcilikte tarih kavramı, yazılı belgelerde gösterilen ve anlatılanlar olarak algılanmış, yani tarih de tıpkı yazınsal metinler gibi bir metin olarak kabul edilmiştir. Tarihin yazılı metinler içinde biçimlendiği görüşünden hareketle, Yeni Tarihselciler, tarihi bilebilmenin tek yolunun metinlerden geçtiğini kabul etmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmada tarihe dönmek için yazınsal olmayan metinlere başvurulacaktır. Bu amaçla Conrad'ın *Heart of Darkness*'ı yazdığı dönemde yazılmış olan İngiliz emperyalist söylemleri içinde yer alan tarihsel ve kültürel metinler seçilmiştir. Bu anlamda *Heart of Darkness*, Henry M. Stanley'in *Through the Dark Continent* (1878), James Anthony Froude'un *The English in the West Indies* (1888) ve Mary Kingsley'in *Travels in West Africa* (1897) adlı seyahat ve macera anlatılarıyla eş zamanlı olarak ve Stephen Greenblatt'ın yeni tarihselci okumalarında tercih ettiği anekdot metoduyla okunacaktır. Yeni Tarihselciliğin yazınsal bir metni, içinde yazılmış olduğu zaman ve kültürün bir ürünü olarak görmesi o yazınsal metni tarihselleştirmeye olanak sağlamaktadır. Yeni Tarihselcilik, yazınsal bir metni de tıpkı diğer kültürel olgular gibi içinde üretildiği tarih ve kültürün bir parçası olarak kabul eder ve bunlardan ayrı tutmaz. Bu çalışmada, Yeni Tarihselciğin bu varsayımı, Conrad'ın metninin içinde yazılmış olduğu emperyalizm ve sömürgecilik döneminin tarihsel ve kültürel bağlam olarak alınmasına ve metnin bu bağlam içinde okunmasını mümkün kılmaktadır. Böylece Yeni Tarihselcilikteki önemli kavramlardan bağlamlama metodu da *Heart of Darkness*'ın Yeni Tarihselci bir bakış açısıyla okunmasında kullanılacak olan bir diğer yöntemdir. Yeni Tarihselcilikteki diğer önemli kavram, metinlerarası etkileşim bu çalışmada, seçilen yazınsal olmayan metinlerin Conrad'ın metni üzerindeki olası etkileri şeklinde ele alınacaktır; başka bir deyişle, çalışma tek yönlü bir etkileşim içerecektir. Stanley, Froude ve Kingsley'in adı geçen macera ve yolculuk anlatılarıyla Conrad'ın metninde emperyalizm ve sömürgecilik olgularının ve tüm bu metinlerin ortak noktası olan 'yerli' (the native) ile 'beyaz adam' (the white man) in karşılaşmasının metinlerde nasıl yansıtıldığı ele alınacaktır. Bununla bağlantılı olarak 'uygarlaştırma görevi', 'beyaz adamın yerlilere lütfu' ve 'çıkar gözetmeyen ilerleme' gibi temalarının tüm bu İngiliz sömürgecilik söylemlerinde nasıl yansıtıldığı araştırılacaktır. Conrad'ın metninin dönemin emperyalizm ve sömürgecilikle ilgili yaygın görüşlerini nasıl yıkıma uğrattığı da çalışmanın temel amaçları arasında yer almaktadır. Böylece Conrad'ın *Heart of Darkness* romanının emperyalizm ve sömürgecilik ideolojilerine ne dereceye kadar katkıda bulunmuş olduğu ve ne dereceye kadar bu ideolojilerin karşısında olduğu belirlenerek, metnin İngiliz sömürgecilik söylemi içindeki yeri saptanacaktır.

Heart of Darkness, Conrad'ın 1890 yılında *Ville De Maceio* adlı geminin kaptanı olarak Belçika Kongosu'na yaptığı yolculuk ve orada sömürgeciliğin barbarlık boyutunu görmesiyle edindiği acı deneyimlerinden sonra 1898'de yazmış olduğu bir romandır. (Conrad'ın Kongo sonrası izlenimleri için bkz. Karl ve Laurence, 1983:62-63) Romanda, denizci Marlow'un Avrupalı tacir Kurtz'u bulmak göreviyle çıktığı ve Kongo Nehri boyunca Afrika'nın derinliklerine yaptığı yolculuk sırasındaki izlenimleri ve Kurtz'u bulması ve sonrasındaki deneyimleri ve ayrıca bu izlenim ve deneyimlerin Marlow üzerindeki derin etkileri yansıtılmaktadır. Stanley'in *Through the Dark Continent* adlı kitabı, Kongo Nehri'nin kaynağını bulma ve Orta Afrika haritasının çizilmesiyle ilgili çalışmaları kapsamaktadır. *The English in the West Indies* adlı kitap İngiliz tarihçi Froude'un politik ve sosyal konulardaki yorumlarını da içeren bir seyahatnamedir. Anlatı, Froude'un o dönemlerde gündemde olan, kolonilerin anayasal yönetimi tartışmasına bir yanıtıdır. Froude seyahatnamesinde, sömürge devletlerinin kendi kendini yönetmesinde hiçbir yarar görmediğini belirtmekte, bu koloni devletlerinde kurulacak parlamento'yu da "Kara Parlamento" olarak adlandırmakta ve böyle bir durumun görkemli İngiltere İmparatorluğu'nun zararına olacağını hararetle savunmaktadır. Anlatı aynı zamanda Froude'un sömürge devletlerinin tek yönetim şeklinin İngiliz gücü ve yönetimi olması gerektiği yolundaki görüşünü de içermektedir. (1961:112-119) Kingsley'in *Travels in West Africa* adlı kitabı ise yazarın Afrika yolculuğunu ve oradaki araştırma, izlenim ve deneyimlerini anlattığı bir seyahatnamedir.

Heart of Darkness ile Stanley, Froude ve Kingsley'in anlatılarının, İngiltere'de emperyalizm ve sömürgeciliğin yayılma döneminde yazılması nedeniyle hepsi de emperyalizm ve sömürgecilikle ilgili yansımalar ve simgeler içermektedir. Başka bir deyişle Conrad'ın metni ile seçilen diğer metinler aynı epistemolojik özelliklere sahiptir. *Heart of Darkness* ile Stanley'in *Through the Dark Continent* anlatısı çarpıcı paralellikler göstermektedir. Öncelikle, her iki metinde de Afrika'nın karanlığı vurgulanmakta; Stanley, başlıktan da anlaşılacağı üzere Afrika'yı "karanlık kıta"* (1998:54) ve romanda anlatıcı konumunda olan Marlow ise Afrika'yı "dünyanın en karanlık yerlerinden biri" olarak adlandırmaktadır. (Conrad, 1994:7) Marlow, romanın başında Kongo yolculuğundan önce bir kitapçı vitrininde gördüğü Afrika haritasına bakarak, çocukluğunda gördüğü Afrika haritalarındaki "boş yerlerin artık nehir ve göl adlarıyla dolduğunu" söyler. (Conrad, 1994:12) Marlow bu ifadesiyle aslında Stanley gibi Avrupalı kâşiflerin yaptıkları işi ima eder. Stanley Aralık 1876'da yol arkadaşıyla arasında geçen bir konuşmayı metninde aktararak, haritada o zamanlar büyük boş bir alan olarak görünen Orta Afrika'nın büyüüne kapıldığını ve bu bölgenin bir gün Avrupalılar tarafından doldurulacağı ümidini "haklı olup olmadığını görmek için yanıp tutuşuyorum" ifadesiyle dile getirir. (1988:152) Bir anlamda Stanley, Marlow'un öncüsü sayılabilir çünkü Marlow da onun gibi Afrika haritasında gördüğü boş alanın ve yılan şeklinde kıvrılan Kongo Nehri'nin büyüüne kapılmıştır. Marlow için olduğu gibi Stanley için de Afrika, Avrupalıların çizdiği haritada işgal edilecek ve doldurulacak boş bir alan ve büyük Avrupa uygarlığından payını almayı bekleyen henüz el

değmemiş bir yerdir. Marlow, buharlı bir gemide Kongo'ya gitmek için iş bulduğunda, işe kabul edilmek ve yola çıkmak için gittiği, şirketin Brüksel'deki ofisinde de bir harita görür. Haritada “birçok kırmızı yer”, “bol mavi, biraz yeşil, birkaç turuncu” ve “çok az mor bir leke” görür. (Conrad, 1994:14) Marlow'un çocukluğunda gördüğü harita ile yetişkinken gördüğü bu harita arasındaki ayırım, bu yarı renkli haritanın, bölgenin Avrupa ülkelerince paylaşıldığını ve sınırların belirlendiğini göstermesidir; harita, aynı zamanda, “Avrupa'da 1890'lardaki Yeni Emperyalizm dönemi etkinliklerinin bir göstergesidir”. (Ross, 2004:6) Başka bir deyişle, bu renkler hangi Avrupa ülkesinin hangi bölgeleri sömürgeleştirdiğini göstermektedir. Afrika haritasının ortasındaki büyük boş alan artık doldurulmuştur. Marlow haritanın bu şekliinden memnundur. Haritalarda “kırmızı renk görmenin iyi” olduğunu söyler, “çünkü o yerlerde gerçekten bir şeyler yapılıyor demektir”. (Conrad, 1994:14) Kırmızı, büyük Britanya İmparatorluğunun rengidir; dolayısıyla haritada kırmızı ile işaretlenen yerler, İngiltere'nin ele geçirdiği yerlerdir. Stanley ve Marlow Afrika'nın Avrupa, özellikle de İngiltere tarafından işgali konusunda aynı tavrı sergilemektedir. Bir anlamda hem Stanley hem de Marlow Afrika'da yaşayan bir yerli halk olduğu gerçeğini görmezden gelerek, Afrika yerlilerini kendi Avrupa kültürleri doğrultusunda değerlendirmekte ve onları Avrupalının yansıtma sistemi içindeki varlıklar olarak görmekteler.

Heart of Darkness ile Froude ve Kingsley'in seyahatnameleri arasında da şaşırtıcı benzerlikler bulunmaktadır. Hem Froude hem de Kingsley metinlerinde İngiliz okuyucularını Afrika yolculukları boyunca görmüş oldukları kabilelerin sosyal ve kültürel değerleri konusunda aydınlatmaktadır. Froude anlatısında, Batı Hindistan'da yaşayan yerli halkı uygar Avrupalı ile karşılaştırarak, onların ikincil bir ırk olduğu sonucuna varmıştır. Froude yerli halkın dış görünüşünde “eklemlerinin ve yüzlerindeki kemiklerin” belirginliğinden bahsederek, “belli ki onlar, Güney Afrika'da görmüş olduğum Zulu ve Caffrelardan çok daha aşağı bir ırka mensuptular” der. Yerlileri “Majestelerinin siyah bağımlı tebaası” olarak yansıtmaktadır. (1984:112-113) “Onlar bizim ülkemize getirilmeselerdi, kendi ülkelerinde de köle olacaktı” söylemiyle Froude'un İngiliz sömürgeciliğini haklı gördüğü ve meşrulaştırdığı açıktır. (1984:112) Antil Adaları'na yolculuğu sırasında Froude, oradaki yerli halkın günlük yaşamlarını gözlemlene şansını bulmuş ve metninde yerlilerin aile ve sosyal yaşamlarını batı gözüyle aktarmıştır. Froude'un bu yanlı yaklaşımı metinden alınan aşağıdaki bölümde açıkça görülmektedir:

Teknik anlamda etnik değerlerin hiç birine sahip değiller fakat günah işledikleri de söylenemez çünkü yasa adına hiçbir bilgileri yok. Çıplaklar ve bundan utanmıyorlar. Kendi deyişleriyle evliler fakat dini anlamda değil. Kadın, erkeğin ona kaba davranmasında hemen onu terk edebilecek kadar bir bağla bağlı erkeğe [...] Birçoğu uygun olmayan yiyecekler yediğinden ölüyor fakat birçoğu da yaşıyor, yaşayanlar ise aileleri gibi yetişiyor [...] Kötülük var ama kötülüğün ahlaksızlaştırma etkisi yok. Günah işliyorlar ama sadece hayvanlar gibi, utanmaksızın, çünkü yanlış yaptığını

anlama duygusu yok. Yasak meyveyi yiyorlar ama bu onlara iyi-kötü arasındaki farklılığa dair bir bilgi vermiyor [...] Son derece mutlular [...] Onları mutsuz kılacak herhangi bir arzuları da yok. (Froude, Boehmer'de, 1984:113)

Froude anlatısında yalnızca oradaki yerlilerin yaşamlarını yansıtmamakta aynı zamanda Antil Adaları'nın doğal güzelliğinden ve "onlar Âdem'in cennetinde yetişen meyvelerin çoğuyla çevrelenmiş bir şekilde yaşıyorlar" diyerek toprağın verimliliğinden de bahsetmektedir. (1984:113) Ama belli ki bu doğal güzelliğin Avrupa uygarlığıyla birleşmesini istemektedir Froude. Çünkü metninde 'beyaz adam' ın yönlendirmesi olmaksızın Batı Hindistan şehirlerinin uygar bir konuma erişemeyeceklerini ifade etmektedir. Örneğin, daha önce Fransız yönetimi altında bulunan ama İngilizlerin Fransızlarla "kazanmak için çok sıkı mücadele ettikleri" Antil Adaları'ndan Grenada'yı İngiliz yönetimi altında görmekten mutluluk duyduğunu belirterek şehrin çok güzel göründüğünü ve kendisine "Norveç şehirlerini anımsattığını" söylemektedir. (Froude, Boehmer'de, 1984:116) "İngiltere onu yönetme sorumluluğunu talep etti ve aldı" diyerek Froude İngilizleri yüceltmekte ve orayı yönetmenin uygar bir ülke olan İngiltere'nin sorumluluğu olduğunu vurgulamaktadır. (1984:115) Bu bağlamda Froude'un metni, yerlilerin Avrupalı olmaksızın uygarlaşamayacağı düşüncesini yansıtmaktadır. Froude'a göre Avrupalılar, yerlilerden daha uygar olduğu için onları eğitmek, yönlendirmek ve uygarlaştırmak görevini hak etmektedir. O halde denebilir ki, Froude'un anlatısı sömürgecilik ideolojisine katkıda bulunarak onu kuvvetlendiren bir metindir. Ayrıca Froude yerlileri, Avrupalı bakış açısıyla değerlendirerek, kendini bir anlamda yerlileri gözlemleyen ve değerlendiren özne konumuna ve yerlileri ise Avrupalının gözlem ve araştırmasına muhtaç nesne konumuna koymaktadır. Froude'un metninde, yerliyi gözlemleyen, araştıran, onun hakkında bilgi veren ve onu yorumlayan "biz" (we) ile dâima Avrupalının araştırmasına konu olan "öteki" (the Other) arasında tam bir zıtlık yarattığı söylenebilir. Sonuç olarak, Froude'un metninin, "biz" ve "öteki" arasındaki farklılığa dayanan ve bu farklılığı güçlendiren bir metin olduğu söylenebilir.

Froude'un *The English in the West Indies* metni gibi Kingsley'in *Travels in West Africa* metni de Avrupa sömürgecilik kültürü içinde şekillenmiştir. O da Froude gibi yerlilerle ilgili gözlemlerini İngiliz okuyucularına kendi Avrupalı bakış açısıyla yansıtmaktadır. Kingsley de Marlow gibi Afrika'nın bilinmezliğiyle büyülenmiştir. Kingsley seyahatnamesinde, Batı Afrika ormanlarını Avrupalı okuyucusuna "okuyamayacakları kitaplarla dolu bir kütüphane" benzetmesiyle tanıtmakta ve buralarda yaşayan yerli halkın kültürel ve sosyal yaşamlarını dikkatli bir gözlemci ustalığıyla yansıtmaktadır. (1897:34) Kingsley metninde, "benim zevkime göre, Afrika ormanlarında bir gece geçirmek kadar çekici hiçbir şey yok" diyerek, Avrupalı için bilinmeyen Afrika'nın büyüüne kapıldığını belirtir. (1897:33) Sürekli olarak Afrika ve yerlilerin Avrupa ve beyaz adamdan çok farklı olduğunu vurgulayarak, "Avrupalı" ve "Afrikalı"

arasındaki farklılığı belirginleştirmektedir. Avrupalı “biz” ile Afrikalı “onlar” arasındaki kesin ayrımı, kendisi gibi Afrika’yı keşfe çıkacak olan okuyucularına yararlı etnolojik çalışmalar sunarak vurgulamaktadır. Yerlilerden şöyle bahseder Kingsley:

Sizin de gözlemleyeceğiniz gibi, umarım yakında gözlemlersiniz, onlar hayalperest veya şair değiller – ki bu da benim düşünceme göre onların anlayışı ile bizimki arasındaki en önemli farktır – el becerisi gerektiren sanatların tümünde fark edilir derecede yetersizler. Beyazların yönlendirmesi ve eğitmesi olmaksızın, hiç [...] kumaş, çanak-çömlek, alet veya makine, ev, yol, köprü, resim veya heykel yapmamışlardır; kendilerine ait yazılı dilde hiçbir üretimleri de yok. (1897:165)

Metnin bu bölümünden de anlaşıldığı gibi, Kingsley Batı Afrikalının yaptığı işlere karşı herhangi bir sempati göstermiyor ve dolayısıyla burada vurgulanan düşünce şudur: Onlar ‘yerli’, biz ise ‘beyaz’; onlar Afrikalı, bizse Avrupalıyız. Kingsley’in anlattığı, ‘beyaz adam’ ile ‘yerli’ nin düşünme şekli arasında kesin bir zıtlık olduğu konusunda ısrarcı bir biçimde yaklaşmakta ve böylece ‘beyaz adam’ ın desteği olmaksızın ‘yerli’ nin ilerlemesini olanak dışı görmektedir. O halde diyebiliriz ki, Kingsley’in metni de “beyaz adam” ve “yerli”, bir başka deyişle, “biz” ve “öteki” arasındaki farklılığa dayanan ve Avrupalının sömürgecilik eylemlerini destekleyen Avrupa sömürgecilik söyleminin bir parçasıdır. Kingsley de Froude gibi Afrikalıyı Avrupalının araştırma konusu yapmış, Avrupalıyı ise Afrikalıyı araştırma üstünlüğüne sahip özne durumuna getirmiştir. O halde Kingsley’in seyahatnamesinin de Froude’un anlattığı gibi sömürgecilik ideolojisini kuvvetlendiren bir metin olduğu söylenebilir.

Heart of Darkness’ta Marlow da Froude ve Kingsley gibi Avrupalı için bilinmeyen ve araştırılması gereken bir yere, Kongo Nehri boyunca Afrika’nın derinliklerine yolculuk yapmaktadır. Güney Amerika, Afrika ve Avustralya Marlow için büyüleyici ve araştırılması gereken yerlerdir. Onun için özellikle Afrika ve Kongo Nehri en büyüleyici yerdir. Çocukluğundan beri kendinde yeni yerler keşfetme tutkusu olduğunu romanda şöyle dile getirir Marlow:

Küçük bir çocukken haritalara bayılırdım [...] Saatlerce bakıp, yeni yerler keşfetmenin görkeminde kaybolup giderdim. O zamanlar dünyada birçok bilinmeyen yer vardı, bunlardan birisi bana çok çekici gelince (aslında hepsi çekiciydi) haritada oraya parmağımı basıp, büyüyünce oraya gideceğim derdim. Anımsıyorum, bu yerlerden birisi de Kuzey Kutbuydu. Oraya henüz gidemedim ama gitmeye de çalışmayacağım. Cazibesi kalmadı. Diğer yerler, Ekvator ve her iki yarım kürede çeşitli boylamlar üzerine serpiştirilmişti. Bunların bir kısmına gittim ve... Neyse bunlardan söz etmeyelim.

Ama tutkun olduğum bir yer vardı – en büyüğü ve denebilirse en boşu. (Conrad, 1994:11)

Froude ve Kingsley'in metinlerinde olduğu gibi Conrad'ın metninde de sömürgecilik, beyaz adamın yerlilere bahşedeceği bir düzen, yetkinlik ve uygarlık ideali olarak yansıtılmaktadır. Örneğin, Marlow'a göre Kurtz bu idealin en kuvvetli sembolüdür; çünkü Kurtz Avrupa uygarlığının en etkili araçlarından biridir Kongo'da. Avrupa'da yeterince anlaşılmamış bu etkili eleman, İç İstasyon'un müdürü olarak bölgedeki fildişi ticaretine en çok katkıda bulunandır. Şirketin baş muhasebecisi Marlow'a Kurtz'un "birinci sınıf bir temsilci" ve "olağanüstü bir adam" olduğunu söyler. (Conrad, 1994:27) Kurtz bölgede kesin bir otorite sağlamıştır. Kurtz, Marlow'a, yerlileri hem baskı altına alıp hem de onların saygısını kazanmayı başaran "gerçek bir beyaz lider" olarak tanıtmıştır. Kurtz'un çevresindekiler neredeyse onun gücünden büyülenmiştir; onu efendileri ve yüce bir varlık olarak görmektedirler. Marlow "Kurtz'un izinden giden bir kabilesi" olup olmadığını sorunca aldığı yanıt "yerlilerin ona taptıklarıdır". (Conrad, 1994:80) Bu noktada Kurtz, Kingsley'in anlatısında yer alan, Eski Calabar'da yerli halkla on sekiz yıl boyunca birlikte yaşamış ve bu vahşi kabile içinde ayrıcalıklı bir yer edinmiş olan Mary Slessor'la şaşırtıcı bir benzerlik göstermektedir. Kingsley'in "muhteşem bayan" diye tanımladığı Slessor, "pratikte bilinmeyen" bir bölgeyi, Avrupalılar için kendisinin kontrol altında tuttuğu keşfedilmiş bir bölgeye dönüştürmüştür. Slessor, hem fiziksel hem de zihinsel gücü sayesinde tüm Okyon bölgesinde yerlilerin dili, düşünme şekilleri, hastalıkları, karşılaştıkları güçlükler gibi yerliler hakkındaki bilgisiyle ünlenmiş ve orada bulunduğu yıllar boyunca bölgeye sükûnet ve düzen getirmiş olduğu söylenen bir kişiliktir. (Kingsley, 1993:19) Her ne kadar Kingsley, Slessor'ın hangi metotlarla yerlileri kontrol altında tuttuğunu belirtmese de, metinde Slessor, yerlileri kontrol altına almış olan Avrupalı ve yerliler ise baskı ve kontrol altında tutulması ve yönetilmesi gerekenler olarak yansıtılmaktadır. Sonuç olarak, *Heart of Darkness*'da Kurtz'un yerliler üzerindeki otoritesinin Marlow'un hayranlığını uyandırmış olması ve Kingsley'in anlatısında Slessor'ın otoritesinin Kingsley tarafından hayranlıkla karşılanması iki metin arasındaki diğer bir benzerlik olarak gösterilebilir.

Stanley, Froude ve Kingsley'in metinlerinde ortak noktanın, 'yerli' nin daima Avrupa sömürgecilik söyleminde yansıtılması olduğu söylenebilir. 'Yerli' ve onun yaşamı ile ilgili her şey bir Avrupalı tarafından, bir Avrupalının söylemi içinde ve Avrupalının bakış açısıyla yansıtılmaktadır. Avrupalının yansıtma şeklinin değerli olduğu düşüncesi *Heart of Darkness*'da da belirgindir. Marlow yolculuk sırasında "İç İstasyon'a elli mil kala" "sazlardan yapılmış bir kulübede" "*Denizcilikle İlgili Sorunlar Üzerine bir İnceleme*" adlı, İngiliz bir denizcinin yaklaşık altmış yıl önce yazdığı anlaşılabilir bir kitap bulur. Marlow kitabın yazılış gayesinde bir "orijinallik ve işini doğru yapma dürüstlüğü" sezer; bunun kitabı yazanın mesleğinden ileri gelmediğini de belirtir. Burada Marlow belli ki, orijinallik, dürüstlük ve kararlılık gibi değerleri İngiliz olma durumu ile birleştirmektedir. Bir İngiliz'in söylemi olan kitap Marlow'a nerede olduğunu unutturmuştur; kitaba öylesine dalmıştır ki, "rahatsız edici bir gürlütle" kendine gelir. (Conrad, 1994:54) Kitabın

yanılmaz gerçeği Marlow'a hayal olan her şeyi, Afrika ve Afrikalıyı unutturmuştur. Afrika, Avrupa'nın tek gerçek olduğu Avrupa fantezisinde sadece kurgusal, gerçek olmayan bir olgu olarak kalmıştır. Kitap tek gerçek olan Avrupalı söylemini simgelemektedir.

Heart of Darkness ile seçilen yazınsal olmayan metinler arasındaki benzerliklere aşağıdakileri de eklemek yerinde olacaktır. Söz konusu metinlerin yazarları Avrupalıdır, metinlerini Avrupalı okuyucular için yazmışlardır ve sömüren ve sömürüleni batı gözüyle yansıtmışlardır. Anlatıcı Marlow da bir İngiliz'dir ve "karanlığın yüreği"ne yaptığı yolculuğu ve edindiği izlenimleri Gravesend'de İngiliz dinleyicilere anlatmaktadır. Metinler, sömürgecininkinden başka bir bakış açısı içermemekte, dolayısıyla sömürülenin kendi bakış açısıyla kendini anlatmasına izin vermemektedir. 'Yerli' nin, Avrupa emperyalizm ve sömürgecilik söylemi içindeki yeri ise daima 'öteki' konumudur.

Seçilen yazınsal olmayan metinlerde emperyalizm ve sömürgecilik konusundaki ortak yaklaşımın bir dereceye kadar Conrad'ın metninde de olduğu söylenebilir. Diğer metinler gibi Conrad'ın metni de Avrupalının emperyalizm ve sömürgecilik kültürünün bir yansıması ve bu kültürel söylemin bir parçasıdır. Aslında Conrad'ın metni de bu sömürgecilik sürecinde ortaya çıkmış olan, sömüren ve sömürülen, başka bir deyişle, 'biz' ve 'öteki' arasındaki farklılığa dayanan, dolayısıyla, bir dereceye kadar sömürgecilik kültürüne katkıda bulunmuş olan bir metindir.

Dönemin seyahat ve macera anlatılarında İngiliz emperyalizmi ve sömürgeciliğinin ulusal bir yaklaşımla ele alındığı ve İngiltere'nin "ana ülke" olarak yansıtıldığı ve 'imparatorluk' düşüncesi arkasındaki ideolojik varsayımların desteklendiğini söyleyebiliriz. Yerlilerin yaşadığı yerler, özellikle Afrika, o dönemlerde İngiliz politik bilincinin merkezini oluşturmaktadır. Conrad'ın *Heart of Darkness*'ı emperyalist ve sömürgecilik eylemlerinin sorgulanmaktan çok övüldüğü bir dönemde yazmış olmasına karşın, metin diğer metinlerde olduğu gibi emperyalist maceranın sadece görkemini yansıtmamakta, aynı zamanda bu ideolojinin karşısında durmaktadır. Conrad bunu romanına, hem 19. yüzyılda yaygın olan bakış açıları ve düşüncelerini koyarak hem de bunlardan farklı yaklaşımlar ve düşünceler koyarak yapmaktadır. Bir anlamda Conrad, metninde diğer metinlerde söylenmeyenleri söyleyerek İngiliz sömürgecilik söylemini yıkıma uğratmaktadır. Conrad'ın metnin yazınsal olmayan metinlerle bazı noktalarda paralellik gösterdiği doğrudur. Fakat bu metinlerde emperyalizm ve sömürgecilik olgularına olan olumlu ve destekleyici yaklaşım metinlerde baştan sona devam etmiş, herhangi bir şekilde değişikliğe uğramamıştır. Başka bir deyişle, Avrupa ve dolayısıyla İngiltere, bu metinlerde özne konumunda olmuş, yani sömüren, Afrika ve Hindistan'daki yerli halk ise nesne konumunda, yani sömürülen olarak yansıtılmıştır. İngiltere, güçlü devlet, geri kalmış kolonilerini araştırmaya, eğitmeye ve onlara uygarlık götürmeye lâayık "ana ülke", Afrika gibi ülkeler de daima Avrupalının yönlendirmesine muhtaç ve Avrupalının kontrol altında tutması gereken ülkeler olarak yansıtılmıştır. Burada vurgulanması gereken nokta, Conrad'ın metnin bu tür görüşleri, desteklemek için değil onları sadece yıkıma uğratmak için yansıttığıdır. Yani, roman emperyalizm ve sömürgeciliği sonuna kadar aynı destekleyici

yaklaşımınla yansıtmıyor, tersine bu yaklaşımı kendi içinde yıkıma uğrattırıyor. Conrad'ın metni bir dizi yapı-bozumcu teknikle 'Avrupa uygarlığı', 'beyaz adamın yerlilere üstünlüğü', 'beyaz adamın uygarlaştırma görevi' olgularını tersine çevirerek İngiliz sömürgecilik söylemini yıkıma uğratmaktadır. Burada Conrad'ın bu olguları metin boyunca nasıl yıkıma uğrattığını ele almak uygun olacaktır.

Sömürgecilik olgusu adı geçen yazınsal olmayan metinlerde uygarlaştırma görevi, vahşi yerlilere beyaz adamın bahsettiği bir lütf ve bir ilerleme olarak yansıtılırken, *Heart of Darkness*'ta barbarlık ve vahşet olarak yansıtılmıştır. Conrad'ın metninde, Avrupalıların emperyalist edimlerinin hemen hepsi, Joan Baum'un da belirttiği gibi "karanlık kıtaya gelişme ve aydınlanma getirme düşüncesinin karşısındadır". (1975:184) Örneğin, Marlow'un Afrika toprağına ilk kez ayak basıp Ana İstasyon'a doğru tepeyi tırmanırken karşılaştığı şey tam bir düzensizliktir. Her şey terkedilmiş ve kırık döküktür. İstasyona ulaştığında orada istasyon olarak gördüğü şey "üç tane tahtadan yapılmış baraka" ve beyazlar yönetiminde demiryolu yapımında çalıştırılan yerlilerin gayesiz çabasıdır. (Conrad, 1994:22) Yamacın eteğinde Marlow, orada bir zamanlar bir demiryolu inşa etmek amacıyla olan Belçikalıların bıraktığı bir buhar kazanı, biraz daha ötede sırtüstü devrilmiş küçük bir demiryolu vagonu, çürüyemeye terkedilmiş makine parçaları ve paslanmış bir yığın ray görür. Marlow'u şaşırtan bu karmaşıklık, ziyankârlık ve terkedilmişlik sahnesinde Conrad'ın yansıttığı şey, uygarlık adına "hiçbir ışığın bahşedilmediği" ve "başta söylenen idealler ile gerçek edimlerin arasındaki farklılığın her yerde apaçık ortada olduğudur". (White, 1993:183) Sömürgeciliğin daha acı bir yansıması, Marlow'un sömürgecilik macerasının sadece vahşetiyle karşılaştığı ölüm konusu sahnesinde karşımıza çıkmakta. Marlow orada ölüme terkedilmiş bir zenciye şöyle anlatır:

Loş ışıkta güçlkle fark edilen, acının, terkedilmişliğin ve ümitsizliğin tüm biçimlerine girmiş kara gölgeler, ağaçların arasında çömelmiş, uzanmış ve ağaçlara yaslanarak oturuyorlardı. Bir patlama daha oldu uçurumda, ardından ayaklarımın altındaki toprak titredi. Çalışma devam ediyordu. Çalışma! Ve burası işçilerden bazılarının ölmek üzere çekildikleri yerd.

Yavaş yavaş ölüyorlardı – çok açıktı bu. Düşman değillerdi, mahkûm değillerdi, dünyayla ilgili hiçbir şey değillerdi artık – yeşilimsi karanlıkta karmakarışık uzanmış, hastalığın ve açlığın kara gölgelerinden başka bir şey değillerdi. Kıyının en uzak köşelerinden anlaşmaların yasallığıyla getirilmişler, uyum sağlayamadıkları bu çevrede yitmişler, alışık olmadıkları yiyeceklerle beslenmişlerdi; hastalanmışlar, etkinliklerini kaybettikten sonra da sürünerek gitmelerine ve dinlenmelerine izin verilmişti. Can çekişen bu şekiller hava kadar özgürlerdi – ve bir o kadar da ince [...] Daha sonra, aşağıya baktığımda, elimin yanında bir yüz

gördüm. Kara bir kemik yığını, bir omzunu ağaca dayayarak boylu boyunca uzanmıştı ve gözkapakları yavaşça kalktı, kocaman ve boş, diplerinde yavaşça sönen kör, beyaz bir parıltı olan çökük gözler bana baktı. (Conrad, 1994:24-25)

Burada Marlow, Avrupa uygarlığı adı altında sömürgeciliğin Afrika'ya kötülükten ve vahşetten başka bir şey getirmemiş olduğunu vurgulamaktadır. Yerliler artık insan değildir, “gölgeler” ve “şekiller”e, neredeyse bir hiçliğe indirgenmişlerdir. Uygarlığın onlara verdiği şey acı, terkedilmişlik, umutsuzluk, açlık, hastalık ve ölümdür. Avrupa uygarlığının vahşet içeren boyutu, romanda başka bir sahnede de yansıtılmaktadır. Metnin bu bölümünde Marlow, eğitilmiş Avrupalıların, yerlileri eğitmek yerine hayvanlaştırdıklarını işaret eder:

Arkamda duyduğum hafif bir şingirtıyla başımı çevirdim. Altı tane siyah adam tek sıra halinde patıkaya tırmanıyorlardı. Başlarındaki toprak dolu sepetleri dengede tutarak ve adımlarını şingirtıya uydurarak dik ve yavaş bir şekilde yürüyorlardı. Apiş aralarına kara paçavralar sarmışlardı, bunların kısa uçları arkalarında kuyruk gibi sallanıyordu. Tüm kaburgalarını, bir ipe atılmış düğümler gibi olan eklemelerini görebiliyordum; her birinin boynunda demir tasma vardı ve aralarında ritmik bir şekilde şingirdayan bir zincirle birbirlerine bağlılardı. Uçurumdan gelen bir patlama sesi daha bana aniden o kıtaya ateş eden o savaş gemisini anımsattı. O da aynı korkutucu güdüldü; fakat insan ne kadar düşünürse düşünsün bu adamlara düşman demek olanaksızdı. Bunlara mahkûm deniyordu ve çiğnenmiş yasalar, patlayan mermiler gibi, çözülmesi zor bir gizemle bu adamların üzerine düşüyordu. (Conrad, 1994:22-23)

Metnin bu bölümü aslında sömürgeciliğin acı bir dille yıkıma uğratılmasıdır. Aynı zamanda, Brian Spittles'ın da belirttiği gibi yerlilerin demir tasmlar ve zincirlerle zincirlenmiş olması “Viktorya Döneminin hükümlülere karşı en kötü davranış şeklini göstermektedir”. (1992:84) Yerlilerin “ritmik bir şekilde şingirdayan bir zincirle bağlı” olmaları “kendi kültürlerinden koparılmış olan yerlilerin kendi danslarındaki ritmin, ilerleme adına yarattıkları uyumsuzluktan haberdar olmayan sağır ve kör beyaz sömürgeciler tarafından tahrip edilmesi” şeklinde de yorumlanabilir. (Darras, 1986:89)

Romanda, Conrad'ın metninin Avrupa uygarlığının bir yıkımı olduğunu gösteren başka sahneler de vardır. Örneğin, Marlow'un önce “birinci sınıf bir çalışan” (Conrad, 1994:34) diye tanımladığı ama daha sonra bir yıldır Ana İstasyonda olup da hiçbir iş yapmadığını söylediği tuğlacı, Avrupa uygarlığının aslında Afrika'ya hiç götürülmediği düşüncesini yansıtmaktadır. Aynı şekilde, Marlow'un gemisini tamir etmek üzere ihtiyaç duyduğu kıyıya

yakın bir yerde “kasalar dolusu – yığılmış – patlamış – dökülmüş” ve ölüm korusunda yerlere yuvarlanan “perçin çivilerinin” bir türlü ona ulaşmadığını (Conrad, 1994:40) söylediği sahne Avrupa uygarlığının Afrika’da işlemediğini göstermektedir. Yerliler tarafından öldürülen ve Marlow’un, yerine atandığı Fresleven adlı kaptanın hikâyesi, bize sömürgecinin Afrika’daki durumunu yansıtan başka bir örnektir. Yerliler arasında saygınlık kazanmak için yaşlı bir yerliyi döven Fresleven, bir yerli tarafından mızrakla öldürülmüştür. Marlow’un bu adamın cesediyle karşılaştığında gördüğü şey onun “kaburga kemikleri ve arasından fıskıran otlardır”. (Conrad, 1994:13) Marlow’un, “patiska, basma, incik-boncuk dolu ottan bir kulübe” de yangın çıkardığı sanılan bir yerlinin beyazlar tarafından bastonlarla dövüldüğünü söylediği sahne ise romanda, sömürgeciliğin bir şiddet olarak yansıtıldığı sahnelerden biridir. Şiddetle “dövülen zencinin bir yerlerde” (Conrad, 1994:37) inlemesini duyar Marlow, ve vahşi ormanın “onu sessizce bağrına bastığını” (Conrad, 1994:34) söyler.

Avrupalının, Afrikalıyı uygarlaştırma ideali – yani “düşünce” ile eşdeğer sayılabilecek olan “beyaz adamın görevi” anlayışı – Conrad’ın metninde, barbarlık şeklinde yansıtılarak tersine çevrilmiştir. “Beyaz adamın görevi” kavramı, Robert F. Lee’nin *Conrad’s Colonialism* başlıklı kitabında belirttiği gibi “son üç yüz yıldır Anglo-Saxon kontrolü altında bulunan dünyanın o bölgelerinde popüler bir felsefe ve genel bir eylem olarak süregelmiştir”. (1969:15) Sömürgeciliğin amacının “bilgisiz kitleleri iğrenç alışkanlıklarından kurtarmak” (Conrad, 1994:18) olarak algılandığını, Marlow’un kendisine Kongo işini bulan teyzesinin söyleminden de anlayabiliriz. Başlangıçta Marlow “bizi kurtaran şey yetkinlik – yetkinliğe olan sadakat” der. (Conrad, 1994:10) Fakat daha sonra “düşüncenin” Afrika’yı sömürgeleştiren beyaz adamca eyleme dönüştürülmediğini görür. Bu durum en açık şekliyle, başlangıçta idealleri olan Kurtz’da görülmektedir. Afrika’ya ilk vardığında şöyle söylemiştir Kurtz: “Her istasyon, daha güzel şeylere giden yolu gösteren bir fener olmalıdır, bir ticaret merkezi olmalıdır tabii ki, ama aynı zamanda bir insanlaştırma, geliştirme ve eğitim merkezi olmalıdır.” (Conrad, 1994:47) Avrupalıların Afrika’da bulunmasını meşrulaştıran bu uygarlaştırma rolü, Marlow’un saptadığı gibi gerçekte hiç bağdaşmamaktadır.

Sömürgecinin romanda “işgalci” ve sömürgeciliğin ise “şiddet içeren soygun”, “geniş çaplı bir kıyım” ve “cinayet”, ayrıca Avrupalının yönetiminin ise “bir baskı aracından başka bir şey olmadığı” (Conrad, 1994:10) şeklinde yansıtılması, sömürgeciliğin insanlaştırma fonksiyonunu tersine çevirmektedir. Romanda “beyaz adamın görevi” veya “düşünce” vahşet biçiminde yansıtılarak tersine çevrilmiştir. Avrupalının daha çok fildişine sahip olma arzusunun neden olduğu açgözlülük, romanın sömürgeciliği bir ideal olmaktan çıkarıp yıkıma uğrattığını göstermektedir. Marlow “inançsız hacılara” benzettiği Avrupalı sömürgecilerin açgözlülüğünü şu sözlerle yansıtmaktadır: “Fildişi sözcüğü havada çınlıyor, fısıldanıyor, iç çekilerek söyleniyordu. Fildişine taptıklarını sanırdınız.” (Conrad, 1994:33) Marlow’a göre, beyaz adam, sanki fildişinin büyüüne kapılmış, onun tutsağı olmuştur. (Conrad, 1994:50) Kurtz’un daha fazla fildişi elde etme konusundaki açgözlülüğü sonunda insanları fildişi için

öldürme boyutuna gelmiştir. İstasyon müdürü Marlow'a, Kurtz'la arasında çıkan bir olayı aktarır:

O [Kurtz] çok korkunç olurdu bazen [...] Fildişini istiyordu [...] Fildişini ona verip buralardan uzaklaşmazsam beni vuracağını söyledi, yapabiliirdi, çünkü hoşlanıyordu bundan ve canının istediğini öldürmesini engelleyecek hiçbir şey yoktu dünyada. Ve doğrudu bu da. Verdim fildişini. (Conrad, 1994:80-81)

Marlow, aptallar ve servet avcılarınca yürütülen Avrupalı girişimi, skandal niteliğinde bir suç ve cinayet olarak görmekte ve Kurtz'un idealizminin etik anlamda bir barbarlık ve onun hayran olunacak yetkinliği konusunda duyduğu aşırı gururundan dolayı yozlaştığını anlamaktadır. Marlow dinleyicilerine Kurtz'un açgözlülüğünü şu sözlerle anlatır: “ Onun ‘benim fildişim’ deyişini duymalıydınız. Evet, onu duydum. “Benin sözlüm, benim fildişim, benim istasyonum, benim nehrim, benim – her şey ona aitti.” (Conrad, 1994:70) Başlangıçta, Marlow'a, etik değerleri içinde barındırarak Afrika'ya gittiğine inanılan ve şirketin en başarılı çalışanı olarak yansıtılan Kurtz ile Marlow'un karşılaştığı Kurtz arasındaki ayırım, aslında sömürgecilik idealiyle sömürgecilik edimi arasındaki uyumsuzluktur. Marlow'un gördüğü adam, idealleri yozlaşmış, emperyalizmin, alanını dünya üzerinde genişletme arzusunu bir anlamda taklit eden açgözlü bir sömürgecidir. Kurtz'un açgözlülük ve vahşetinin ulaştığı nokta en çarpıcı biçimde Marlow'un Kurtz'un yönetimindeki istasyon önünde direklerle asılı insan kafataslarını gördüğü sahnede yansıtılmaktadır. Marlow ürkmüştür bu sahneyle. (Conrad, 1994:82) Kurtz'un kafataslarının yüzlerini istasyona çevirmesi, büyük olasılıkla bunların yerliler tarafından her zaman görülmesini ve onların Kurtz'un gücünü tanımlarını amaçlamaktadır. Marlow ölmek üzere olan Kurtz'da hâlâ bu açgözlülüğün yansımasını görür:

Sanki fildişinden oyulmuş hareketli bir ölüm heykeli, tehdit ederek elini kara ve ışıltılı, tunçtan yapılmış hareketsiz insan kalabalığına sallıyor gibiydi. Ağzını kocaman açtığını gördüm – bu sanki ona, tüm havayı, tüm dünyayı, önündeki tüm insanları yutmak ister gibi bir açlık havası verdi. (Conrad, 1994:85-86)

Fildişi ticaretinin bölgede başarıyla devamını sağlayan ideal sömürgeci olarak yansıtılan ve yerlilerin eğitimini destekler görünen Kurtz aslında bu idealleri gerçekleştirilmede başarısız olmuş, romanda vahşi ve açgözlü bir sömürgeci şeklinde yansıtılarak Avrupa sömürgeciliğinin bir yıkımı olmuştur. *Heart of Darkness*'ta, sömürgeciğin yıkımının yalnızca sömürülenin yansıtılma biçimiyle değil sömürülenin yansıtılması ile de sağlandığı açıktır. Sömürgecilik sadece yerlileri yok etmemiştir; aynı zamanda, yerlilerin hayran olduğu “evrensel bir dahi” olarak yansıtılan ama daha sonra bir tanrı olacağına şeytana dönüşen Kurtz'da görüldüğü üzere, sömürüleni de yok etmiştir. Kurtz Kongo'ya ilk ulaştığında yerlilerin gözünde bir tanrıdır. “Gök gürültüsü ve

şimşeklerle gelmiştir” oraya. (Conrad, 1994:80) Kurtz, “Vahşi Alışkanlıkları Yok Etme Uluslararası Derneği’ne” yazdığı raporda da değinir buna. Beyazların yerlilere, “doğüstü yaratıklar” ve “bir tanrı kadar güçlü” göründüğünü söyler. (Conrad, 1994:72) Fakat yalnızlığıyla baş başa kalınca “kendisi hakkında bilmediği şeyler” olduğunu keşfeder Kurtz. “Açgözlülük, şehvet, kana susamışlık ve fildişi, yerli metresi, direklerle takılı kafatasları ve tapıldığı törenlerle simgelenmiş boş görkemine olan yakınlığını” görür. (Emmet, 1975:148-149) Marlow’a göre, vahşi ortam bunları ona fısıldadığında, fısıltı “onun içinde yüksek sesle yankılanmıştı çünkü içi boştu”. (Conrad, 1994:83) Kurtz’un ideallerini gerçekleştirmemesinin ve bölgeyi harap eden metotlar geliştirmesinin nedeni kendindeki “azim eksikliği” ile içindeki kötülüğün ortaya çıkışıdır. (Conrad, 1984:83) “Tüm Avrupa’nın oluşumuna katkıda bulunduğu” (Conrad, 1994:71) tropik bölgedeki beyaz adam Kurtz’un ahlaksal çöküşü, Conrad’ın Avrupa sömürgeciliği hakkında çoğunlukla kabul gören inanışları tersine çevirmesidir. Çünkü Kurtz’un karanlık kıtaya ışık ve aydınlık getirme amacı, yetmiş sayfalık raporunun sonuna sonradan yazdığı anlaşılan “Tüm bu hayvanların kökünü kazıyın!” (Conrad, 1994:72) söylemiyle tamamen çelişmektedir. Kendi içindeki kötülüğe yenik düşen Kurtz’un, ölümlerinden çıkan son kelimeler “Dehşet! Dehşet!”tir. (Conrad, 1994:100) Bir zamanlar idealleri olan ama daha sonra kendi içindeki vahşete yenilen beyaz adamın “tanımlanamaz fısıltısıdır” bu çılgılık. Kurtz’un yenilgisiyle, “ideallerin ve yüce ilkelerin tehlikeli görüngülere dönüştüğünü ve onun temsilciliğinin imparatorluk mitini parçaladığını” görmekteyiz. (White, 1993:175) Kurtz’un ölümünden sonra Marlow, yerlilerin onu “çamurlu bir deliğe” gömdüklerini görür. (Conrad, 1994:100) Böylece Marlow’un, insan tarihinin ahlaksal ve ontolojik bir araştırmasını amaçlayan “karanlığın yüreği”ne olan yolculuğu, sonunda Marlow’un insanların kendini kandırdığını keşfettiği bir yolculuğa dönüşür. Bu yüzden Marlow Kongo yolculuğunu “kâbus tohumları arasında yorgun bir hac gezisine” benzetmektedir. (Conrad, 1994:21) Bu yolculuk, değişim, bozulma ve ahlaksal yozlaşma sürecini göstermektedir.

Bu bağlamda, *Heart of Darkness*, sömüren ve sömürülen arasındaki ilişkide şiddetin baskın olduğunu vurgulaması ve sömürgeciliğin soygun, barbarlık, açgözlülük, bencillik ve cinayetten başka bir şey olmadığını yansıtmaya bakımdan, 19. yüzyılda yaygın olan emperyalizm ve sömürgecilik imajlarını yıkıma uğratan bir metindir.

Sömürgeci edimin arkasındaki vahşeti yansıtmakla Conrad’ın metni, İngiltere’nin liberal “ana ülke” imajını da tersine çevirmektedir. Emperyalizm ve sömürgecilikle ilgili yazınsal olmayan metinlerde İngiltere “ana ülke” ve sömürgeci ise onun birer uzantısı olarak gösterilmekte ve böylece İngiltere’nin sömürgeci yayılımı doğal bir süreç olarak kabul edilmektedir. Oysaki *Heart of Darkness*, İngiltere’yi bir sömürge olarak yansıtmaktadır. Romanda bu en açık biçimde, daha romanın başında, Londra’nın karanlığın bir parçası ve İngiltere’nin Roma İmparatorluğu’nun sömürgeci olduğu zamanların, Marlow’un dinleyicileri arasında bulunan ve çoğunlukla romanın başında ve sonunda birinci tekil kişi anlatıcı olarak karşımıza çıkan anlatıcı tarafından anımsandığı sahnede görülmektedir. Marlow hikâyesini, “deniz

savaşlarına taşıdığı adamlar ve gemilerin anılarıyla dolu” ve “adları zamanın karanlığında bir mücevher gibi parlayan gemileri taşıyan” Thames’in karanlığında anlatılmaktadır. (Conrad, 1994:7)

Conrad’ın metni aynı zamanda, Benita Parry’nin de söylediği gibi “Avrupa’nın saflık, erdem, şeffaflık, doğruluk ve beyaz ile aydınlık gibi geleneksel imajını” da yıkmaktadır. (1987:22) çünkü metin, Avrupa’yı yozlaşma, kötülük, karışıklık ve yalan olguları çerçevesinde yansıtmaktadır. Bu yıkım metin boyunca birçok yerde görülmektedir. Örneğin, Marlow’a “beyaza boyanmış bir mezar” izlenimi veren temiz ve beyaz şehir Brüksel doymak bilmez sömürgeciliğin düzenlendiği yerdir. (Conrad, 1994:14) Avrupalının elde etmek için hırslandığı ve ululadığı şey aslında kendisinin kölesi olduğu fildişidir. (Conrad, 1994:33) Mermerden yapılmış yüksek şöminenin beyazlığı ise soğuk ve ürkütücü gelir Marlow’a. (Conrad, 1994:106) “Beyaz sis geceden daha karanlık” (Conrad, 1994:56), “güneş ışığı” bile “yalan söyletilebilecek” bir şeydir (Conrad, 1994:104). Kurtz’un yaptığı “örtülü ve gözleri bağlı, elinde bir meşale taşıyan kadın” tablosu, “meşale ışığının etkisinin görkemli kadının yüzünde ürkütücü bir etki” yaratması (Conrad, 1994:36) bakımından, “Avrupa’nın geleneksel adalet kavramının, bu kıtanın, Afrika’yı kibirle, gözle görülmeyen ve adaletsiz bir biçimde istilası imajına dönüşümüdür”. (Parry, 1987:22) Kurtz’un solgun yüzlü sözlüsünün yalanla çevrelenmiş yaşamı da Avrupa’nın bir yıkımı olarak görülebilir. Kurtz’un sözlüsünün sembolik boyutu bu yıkımın daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Parry’e göre “bu sarı saçlı, solgun çehreli ve kusursuz kaşlı sözlü, sadakat, inanç ve acı çekme olgunluğu yeteneğiyle, Avrupa’nın dinsel gelenek göstergesi ve düşsel arzuların korunmuş bir emperyalizmin sembolüdür”. (1987:37) Marlow, kızın Kurtz hakkındaki imajını bozmamak için yalan söyler ona. Çünkü gerçek “çok karanlıktır”. (Conrad, 1994:111) Kurtz’un “büyük bir adam olduğunu” ve son nefesinde kızın adını söylediğini belirtir. (Conrad, 1994:110) Romanın bu sahnesinde bir Avrupalı (Marlow) ’nın Avrupa (Kurtz) hakkındaki gerçeği, Avrupa (Kurtz’un sözlüsü) ’ya söyleyemediğini görmekteyiz. Marlow’un yalanı bir anlamda “uygarlığın kendi hakkındaki gerçekten korunmasının kabulü” şeklinde de yorumlanabilir. (Graver, 1969:88) Yalan, Kurtz’un sözlüsünü bir aldanma durumunda bırakmıştır. Başka bir deyişle, Avrupa, sömürgeciliğin uygarlaştırma görevinin, yürekleri iyilik ve yücelikle dolu büyük akıllı insanlarca yürütüldüğü yalanıyla bırakılmıştır.

Bu bağlamda Batı duyarlılığını yansıtan tüm etik değerlerin, Conrad’ın metninde yıkıma uğratıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Metindeki bu yansımalarla Conrad, sömürgecilik ediminin, sömürgeciliğin başlangıçta taşıdığı görkemli düşüncelerden ne kadar saptırıldığını göstermektedir. Sömürgecilik aslında Batı tarafından yürütülen bir aydınlanma hareketi değil tam tersine zalim bir soygundur.

Heart of Darkness’ta “biz” ve “öteki” kavramlarının yansıtılma şekli de emperyalizm ve sömürgeciliğin yıkımını sağlayan bir öğedir. Avrupalı ile yerlinin karşılaşması üzerine kurulu olan roman, akıllı bir Avrupalının Afrika’nın derinliklerine yolculuk yaptığında neler olduğunu göstermektedir. Sonuç “biz” ve “öteki”nin karşılaşmasıdır. Bu yönüyle Conrad’ın metni, Brook Thomas’ın “Preserving and Keeping Order by Killing Time in *Heart of Darkness*” adlı makalesinde işaret ettiği gibi, “biz” ve “öteki” karşılaşmasını en

etkili biçimde yansıtan metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Metin aynı zamanda, Avrupalı'nın "öteki" kavramını yine kendi içinde bulunduğunu göstermektedir. Metinde, "yerliler ve Kongo'nun tanımlanamaz karanlığı Avrupalının yansımalarıdır". (Thomas, Murfin'de, 1989:246) Avrupalı ile Afrikalı karşılaşmasının araştırılmasının, metnin Yeni Tarihselci bakış açısıyla okunmasına katkıda bulunacağı açıktır. Bu düşünceden hareketle, Conrad'ın, metninde, Avrupalı olmayanı, yani yerliyi nasıl yansıttığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, romanda Marlow'un Afrikalıları tanımladığı bölüme gidilebilir. Marlow Afrikalıyı şöyle anlatır:

Dünya başka bir dünya gibi görünüyordu. Uysallaştırılmış, zincire vurulmuş bir canavara bakmaya alışmıştık, fakat orada – orada canavarca ama özgür bir şey görebilirdiniz. Dünya dışında bir şeydi, insanlar da – Hayır, insanlık dışı değillerdi. Biliyorsunuz, en kötüsü de buydu – insanlık dışı olmadıkları şüphesi. Yavaşça geliyordu bu duygu insana. Çığlıklar atıyor, sıcıyor, oldukları yerde dönüyor ve yüzlerini korkunçlaştırıyorlardı; ama sizi heyecanlandıran insanlıklarını – sizinki gibi olan insanlıklarını – bu vahşi ve coşkun kalabalıkla olan uzak akrabalığınızı düşünmekti. Çirkindi. Evet, oldukça çirkin; fakat yüreğin varsa o gürültünün müthiş sıcaklığına, içinde az da olsa bir yanıt olduğunu kabullenirdin; onda, senin – ilk çağların gecesinden bu kadar uzak olan senin – kavrayabileceğin bir anlamı olduğundan uzaktan uzağa şüphelenebilirdin. Neden olmasın? İnsan akli her şeyi yapabilir – çünkü her şey akıldadır, tüm geçmiş ve tüm gelecek. O halde neydi o? Sevinç, korku, üzüntü, düşkünlük, cesaret, öfke – kim bilir? – ama gerçek – üzerinden zamanın örtüsü kalkmış gerçek [...] Adam olan bilir ve göz kırpmadan bakar. Ama hiç değilse kıyıdağiler kadar adam olmalıdır o da. O gerçeği kendi gerçek özüyle, kendi iç gücüyle karşılamalıdır. İlkeler işe yaramaz. Küçük kazançlar onlar, giysiler, güzel paçavralar – ilk sarsıntıda uçup giden paçavralar. Hayır; önceden düşünülmüş bir inanç değil istediğin. Bu zalim kavgada bana bir çağrı – var mı? Peki; duyuyorum; kabul ediyorum, ama benim de bir sesim var, iyi ya da kötü için susturulamayacak bir sestir benimki. (Conrad, 1994:51-52)

Görüldüğü gibi metnin bu bölümü, dünyanın başka bir dünya gibi görünmesi karşılığıyla başlamakta ve böylece Marlow başka bir dünya gibi görünen dünyada yaşayan insanların insan olmayacağı beklentisini oluşturmaktadır. Böyle bir beklenti, Marlow'un dinleyicilerinin ırksal önyargılarıyla hemen kabul görebilecek olduğundan, uyandırılması kolay bir beklentidir. Oysa metin bu genel beklentiye kendi içinde bozmakta çünkü

dehşet, insanlıktan sapmış Afrikalılar değil, kendilerini Afrikalılardan daha üstün gören Avrupalıdaki canavardır. Metnin bu bölümünde buna benzer bir dizi yıkım bulunmaktadır. Örneğin, bir yandan, Afrika kıtası “zincire vurulmuş bir canavar” imgesiyle yansıtılırken, öte yandan özgür olduğu söylenmekte; Avrupalılar ise bir yandan işgalciler, öte yandan, yenilenler olarak yansıtılmaktadır. Onların gözükmeyen vahşetini ortaya çıkaran kurlsız ve şiddet içerikli emperyalizmi, uygarlaştıracaklarını iddia ettikleri vahşilerden daha vahşi ve daha canavar yapmıştır onları. Hatırlanacağı gibi Avrupalının, bilinmeyi bilmek için onun kontrol altına alınması yönünde bir tavrı vardır. Oysa romanın bu bölümünde, Marlow Avrupalının, Afrikalıyı anlamasını sağlayan şeyin kontrol eksikliği olduğunu söylemekte, Avrupalının ancak uygarlık denen şeyden bağlarını koparabilmesi durumunda, görünüşte kendinden farklı olan Afrikalı ile bir yakınlık kurabileceğini ima etmektedir. O nedenle Avrupalının, kendinden daha düşük seviyede gördüğü Afrikalıyı anlaması, onun tarafından yenildiğinde, olasıdır. Marlow’un Afrikalıyı anlaması, onun Batı uygarlığı ile bağlarını içsel anlamda koparabilmiş olması ve yine içsel olarak Afrikalı, yani “öteki” tarafından tutsak edilmesiyle gerçekleşmiştir. Çünkü Marlow, “Öteki”nin, Avrupalıda olduğunu görebilecek kadar cesur ve ayrıcalıklı birisidir. Batılının bu gerçeği Marlow kadar çabuk kavrayamaması, ırklar arasındaki dışsal unsurları sürekli olarak vurgulamasından kaynaklanmaktadır. Oysaki Marlow, ten rengi gibi fiziksel özelliklerin sadece yüzeysel farklılıklar olduğunu ayırtındadır.

Avrupalının Afrikalıyı tanıma ve anlayışındaki zorluk, Afrika’yı tanıması ve anlamasında da ortaya çıkmaktadır Conrad’ın anlatısında. Avrupalının Afrika’yı tanıma konusundaki yetersizliği, Marlow’un şu ifadesinde açıktır: “O ırmağı çıkmak, bitkilerin her yeri sardığı ve kocaman ağaçların egemen olduğu dünyanın ilk günlerine bir yolculuk gibiydi.” (Conrad, 1994:48) Hem Afrika hem de üzerinde yaşayan insanların bilinmezliği, Afrika’ya yolculuğun tarihöncesi zamanlara yolculuk gibi olmasından kaynaklanmaktadır. Kongo’nun Avrupalı için tanımlanamaz olması kendi zamanıyla tarih öncesi zaman arasındaki ayırmadır. Marlow Afrika’yı, Avrupa’nın tarihöncesi zamanları olarak algılamaktadır:

Tarihöncesinde, bilinmeyen bir gezegen görünümüne bürünmüş bir dünyadaki gezginlerdik. Derin acılar ve büyük uğraşlar uğruna elde edilebilecek lanetli bir kalıta sahip olacak ilk insanlar olduğumuzu düşünebilirdik. Ama aniden, bir köşeyi güçlkle döndükten sonra, ağır, sarkık, hareketsiz yapraklar altında, çalıdan duvarlara, sivri ottan damlara, patlayan çığlıklara, değirmen gibi dönen kara kollara, çırpılan bir yığın ele, yere vuran ayaklara, sallanan bedenlere, yuvarlanan gözlere rastlayıveriyorduk. Kara, anlaşılmas bir çılgınlık nöbetinin kıyısında, gemi ağır ağır yol alıyordu. Tarihöncesi adamı bize sövüyor, tapınıyor, hoş geldin diyordu – kim bilebilirdi? Çevremizi anlama yetimiz yok olmuştu; bir tumarhanedeki çılgın patlamayı izleyen aklı başında insanlar gibi için için üzülerek, bir

hayalet gibi süzülerek gidiyorduk. Anlayamıyorduk çünkü çok uzaktaydık ve anımsayamıyorduk, çünkü hiçbir iz – ve hiçbir anı bırakmayarak – artık geçip gitmiş olan o çağların, ilk çağların gecesinde ilerliyorduk. (Conrad, 1994:51)

Metnin bu bölümünde Marlow ve tayfası, tarihöncesi çağların insanı olarak ve dünyanın ilk zamanlarında sadece Avrupalıların bulunduğu düşüncesi ise Avrupalının bir fantezisi olarak yansıtılmaktadır. Fakat Marlow ve yanındakilerin bu fantezisi nehrin kıyısındaki yerlileri gördüklerinde yıkıma uğramıştır. Marlow şaşırmıştır burada. Yerlilerin tarihöncesi zamanlardaki varlığı, Avrupalının fantezisini tersine çevirmiştir çünkü yerliler gerçektir artık Marlow için. Bu bölümün son kısmında, Afrikalı, Avrupalıya uzak ve onun unuttuğu “öteki” olarak yansıtılmakta ve yerlilerin bilinmezliği tarihsel uzaklık ve artık anımsanamamalarından kaynaklanmaktadır. Bu da Avrupalının uygar, aydınlık ve Afrikalıdan daha ileri bir düzeyde bir zekâsı ve yeteneği olduğu düşüncesiyle çelişmektedir. Eğer Avrupalı tarihöncesinde, şimdi Afrikalının olduğu yerdeyse, o halde aslında uygar olmayan Avrupalıdır. Sonuçta *Heart of Darkness*, kültürel bir mesafe yaratarak, Afrikalıyı, Avrupalı okuyucuya Afrika’yı anlatanın yerine koymuştur. Metnin bu bölümüyle ilgili olarak şöyle bir yorum da getirilebilir. Eğer Afrikalının bilinmezliği, Avrupalının hatırlayamayışından ileri geliyorsa, Avrupalı, yerliyi yansıtma da başarısız olacaktır. Avrupalı hafıza yetersizliğinden dolayı Afrikalıyı tanımlayabilecek herhangi bir gösterge veya imge yokluğu da yaşayacaktır. O zaman Avrupalının kendi geçmişini, başka bir deyişle, ilkel durumunu tanımlamasını sağlayacak bir göstergesi de olmayacaktır. Metin, Avrupalıyı kendi geçmişiyile, yani tarihöncesi “kendi” ile yan yana getirmek için hafızayı, Afrikalının tarihöncesi yansıması yerine koymaktadır. O halde Afrikalı, John Brannigan’ın da belirttiği gibi, “modern Avrupalı ile onun tarihöncesi atalarının arasındaki boşluğu doldurmak için Avrupa yansıtma sistemi içine alınmıştır”. (1998:146) Dolayısıyla, Afrikalının, Avrupalının şu anda bulunduğu uygarlık düzeyine nasıl ulaştığını göstermek için uygun bir araç ve dolayısıyla, Avrupalının uygarlık söyleminin vazgeçilmez bir parçası olduğu söylenebilir.

Heart of Darkness’ın Yeni Tarihçilik bağlamında okunmasını amaçlayan bu çalışmada sonuç olarak, Conrad’ın metninin emperyalizm ve sömürgeciliğe olan yaklaşımı açısından romanın eş zamanlı olarak okunduğu yazınsal olmayan metinlerle hem benzerlik hem de farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Yazınsal olmayan metinler, Avrupa ve Afrika’yı, Avrupalı ile Afrikalıyı ve yerli ile beyaz adamın karşılaşmasını, Avrupa emperyalizmi ve sömürgeciliğini destekleyecek biçimde yansıtma açısından emperyalizm ideolojisine katkıda bulunmuşlardır. Conrad’ın metninde de benzer yansımalar bulunduğu için, metnin içinde yazılmış olduğu emperyalist kültürce şekillendiğini söylemek yanlış olmaz; ama bu yazınsal olmayan metinlerle Conrad’ın metni arasında saptanan ayrımlar, bize bu yansımaların aynı gaye ile romana konmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle, her ne kadar Conrad benzer olguları yazınsal olmayan metinlerdekine benzer şekilde yansıtırsa da bunları metin sonuna kadar devam ettirmemiş, yıkıma uğratmıştır. “Avrupa”, “Avrupalı”, Afrika”, “Afrikalı”, “uygarlık”, “beyaz adamın yerlilere lütfu” ve “beyaz adamın yerliyi uygarlaştırma

görevi” kavramları, dönemin yazınsal olmayan metinlerinde yansıtıldığı gibi verilmemiş; Avrupa ve Avrupalı cani, açgözlü, hırsız, batı uygarlığı ise vahşet, açgözlülük, hırsızlık ve uygarlaştırma görevi ise yine benzer şekilde vahşi bir edim olarak yansıtılmıştır. Sonuçta *Heart of Darkness*’ın, sömürgecilik olgusunu, yine bu olgunun yıkımını gerçekleştirmek üzere kapsayan bir metin olduğu söylenebilir. Conrad, *Heart of Darkness*’la, o dönemde sürekli kabul gören ve yayılım gösteren ve yazınsal olmayan metinlerde yer alan emperyalizm ve sömürgeciliği destekleyici yaklaşımı tersine çevirerek, döneme sert bir yanıt oluşturmuştur. Tarihsel ve kültürel bağlam içinde okunduğunda, *Heart of Darkness*’ın, bir dizi zıtlık ve ironik tersine çevirmelerle sağlanan yapı-bozumcu tekniğiyle kendisini, aynı kültür içinde üretilen yazınsal olmayan metinlerden ayırdığı gözlenmiş ve onların karşısında yer alan bir metin olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- BAUM, Joan. (1975), “The Real Heart of Darkness”. Conradiana. Cilt 7 (2), 183-187.**
- CONRAD, Joseph. (1994), *Heart of Darkness*. London: The Penguin Group.
- DARRAS, Jacques. (1986), **Joseph Conrad and the West: Signs of Empire**. Anne Luyat (Çev.), London: The Macmillan Press.
- EMMETT, V. J. (1975), “Carlyle, Conrad and the Politics of Charisma: Another Perspective on *Heart of Darkness*”. **Conradiana**. Cilt 7 (2), 145-153.
- FROUDE, James Anthony. (1961), “The English in the West Indies”, **Empire Writing: An Anthology of Colonial Literature**, Elleke Boehmer (ed.), Great Britain: Cox & Wyman Ltd., 112-119.
- KARL, Frederick R., Davies Laurence (ed.). (1983), **The Collected Letters of Joseph Conrad: 1861-1897**, Cilt I., Cambridge: Cambridge University Press.
- KINGSLEY, Mary. (1993), **Travels in West Africa**, London: Everyman J. M. Dent.
- LEE, Robert F. (1969), **Conrad’s Colonialism**, The Hague and Paris: Mouton.
- PARRY, Benita. (1987), **Conrad and Imperialism: Ideological Boundaries and Visionary Frontiers**, London: The Macmillan Press Ltd.
- ROSS, Stephen. 2004), **Conrad and Empire**, Columbia and London: University of Missouri Press.
- SPITTLES, Brian. (1992), **Joseph Conrad: Text and Context**, London: The MacMillan Press Ltd.
- STANLEY, Henry M. (1988), **Through the Dark Continent**, Cilt I, II. New York: Dover Publications.
- THOMAS, Brook. (1989), “Preserving and Keeping Order by Killing Time in *Heart of Darkness*”. **Heart of Darkness: A Case Study in Contemporary Criticism**, Ross C. Murfin (ed.), New York: St. Martin’s Press, 239-257.
- WHITE, Andrea. (1993), **Joseph Conrad and the Adventure Tradition: Constructing and Deconstructing the Imperial Subject**, Great Britain: Cambridge University Press.